

DRÖMMEN OM MEDELTIDEN

Olaus Petri kyrka: dess skapare – deras visioner och förebilder.

När väggarna talar. Kyrkorummets teologi och symbolik. Karl-Erik Garlov
Andra studiekvällen 23 jan.2012.

”Fädernas kyrka i Sveriges land, kärast bland samfund på jorden” När Svenska kyrkans kyrkomöte 1986 tog beslut om en ny psalmbok skedde det utan större diskussioner utom på en punkt. Det gällde biskop J.A. Eklunds kampsång om fädernas kyrka. Förutom begynnelseorden var det nog andra versen, som fick många hjärtan att klappa: *”Allt fick sin vigning i kyrkans famn; brudgummens löfte till bruden, hemmet, de nyföddas kristna namn, kämparnas färd till den sista hamn, fanan och konungaskruden.”*

När psalmen inte togs in i den nya psalmboken, hörde man många besvikna kommentarer. Som nybliven hovpredikant hade jag ett samtal med vår kung och minns mycket väl hans tydliga missnöje med att *”Fädernas kyrka”* inte fanns kvar i kyrkans psalmbok. Jag vet att många undersåtar delade majestätets mening.

Svenskarnas inställning till sin kyrka är kluven. De flesta väljer att tillhöra den, även om det kostar en rejäl slant, men det är väldigt få, som regelbundet deltar i församlingens gudstjänster. En sak är dock klar: man är oerhört mån om kyrkobyggnaden. När Katarina kyrka i Stockholm brann ner 1990 tvekade man inte att på det kyrktäta Söder inom fem år bygga upp den igen.

Svenska kyrkan tillsatte 1993 en utredning kallad *”Fädernas kyrkor – och framtidens ”*. Avsikten var att inventera övertaliga kyrkobyggnader och utröna om man i församlingarna planerade att stänga eller riva dessa kyrkor, som sällan var i bruk. Det visade sig att viljan att bevara kyrkor var kompakt. Ett enda tydligt undantag var rivningen av Maglarps nya kyrka i Skåne.

När vi på 1980-talet i Olaus Petri kyrkoråd stod inför en genomgripande restaurering av vår kyrka, föreslog jag, att vi först skulle ta oss en funderare på om det var så klokt att satsa åtskilliga miljoner kronor när grannkyrkan ligger endast en kilometer söderut vid samma gatusträckning. Tanken, att man skulle tänkas överge församlingens klenod, kändes så skrämmande att ingen ville ta upp tråden.

Det är många, många med mig, som älskar denna vackra helgedom, som mäktigt vilar på berget här uppe i norr.

När man frågar folk vilken kyrka de tycker mest om, blir svaret ofta den egna sockenkyrkan, kanske barndomens kyrka. Hit är familjens högtider knutna. *”Dit har med far och mor vi gått. Där lyfte barnabön vinge. Där ha för Herren Gud vi stått samman vid altarringen. Där var vår första nattvardsgång. Där har vid påsk och jul vår sång med våra fäders sig enat.”* Så skaldar den danske psalmdiktaren Grundtvig i 1906 års svenska översättning.

Varje tid har också strävat efter att i bygdens kyrka samla det skönaste, som man förmått åstadkomma.

Genom att Olaus Petri kyrka ändå är relativt ny finns här inga historiska minnen, inga stormansgravar, inga pålagringar från olika stilepoker. Däremot gestaltar denna byggnad tydligt en kristen kyrkas centrala funktion och förmedlar evangeliets budskap i bilder och symboler.

När jag som ung präst 1962 deltog i mitt första prästmöte i Strängnäs fick jag en fördjupad syn vad kyrkorummet förmedlar av gudsupplevelse och livstolkning. Vid mötet framlades en avhandling med titeln *"Domus ecclesiae- studier i nutida kyrkoarkitektur"* författad av en av domkyrkans präster, Axel Rappe. Boken blev en klassiker, som renderade författaren ett välförtjänt hedersdoktorat.

Rappe inleder med att ställa den enkla grundfrågan: Vad är en kyrka? Svaret, som hela boken sedan utvecklar, är att kyrkan är en byggnad, avsedd för gudstjänst och därmed kopplad till en gudomlig verklighet. Tidigt möter man i den kristna församlingen uttrycket *Domus Dei - Guds hus*. Det kändes naturligt att anknyta till Psaltarsalmernas tempelfromhet: *"Ljuvlig är din boning, Herre Sebaot! Jag förtärdes av längtan till Herrens förgårdar"* (Psalt 84:2,3).

Men kyrkobyggnaden uppfattas inte som en gudoms boning på samma sätt som de hedniska templen. När kung Salomo nio hundra år före Kristus inviger Jerusalems tempel frågar han: *"Kan verkligen Gud bo på jorden?"* Han ger själv svaret: *"Herre min Gud, himlen rymmer dig inte än mindre detta hus, som jag har byggt...Låt ändå din blick natt och dag vila på detta hus, den plats om vilken du sagt: Här skall mitt namn vara."* (1 Kungaboken 8:27 ff.)

Aposteln Paulus tal till atenarna inför aeropagen i Athen speglar samma syn på gudstjänstrummet: *"Gud, som är herre över himmel och jord, bor inte i tempel som är byggda av människohand. Inte heller låter han betjäna sig av människohänder som om han behövde något, han som själv ger alla liv och anda och allt."* (Apg.17:24 f.)

De första kristna församlingarna samlades till bön, undervisning och nattvardsfirande i hemmen eller någon skyddad plats. En nödvändighet under de första århundradenas förföljelser. Det kan vara lika aktuellt i dag. Man kände inte heller behovet av ett särskilt gudstjänstrum eftersom Jesus i nattvardens bröd och vin är påtagligt närvarande och i evangelierna beskriver sig själv som templet – Guds boning på jorden (Joh.1:14).

Med tiden växte de kristna församlingarna och behovet ökade att uppföra särskilda byggnader avsedda och inredda för gudstjänsten. En period av frekvent kyrkbyggande inleddes i och med att den romerske kejsaren Konstantin på 300-talet inte bara tillät kristna att fira gudstjänst utan t.o.m. gjorde kristendomen till statsreligion. Kyrkorummets primära funktion styrde arkitekturen. Det skulle vara en samlingsplats för församlingens medlemmar - ett *Domus ecclesia*, kyrkoförsamlingens hus. I den östliga delen av romarriket hade man redan tidigare kunnat uppföra kyrkor, där grundplanen i form av ett kors med fyra lika långa armar erinrade om Kristus. I väst valde man som förebild de profana audienssalar, som användes av kejsaren och kungar s.k. basilikor, ett grekiskt ord som betyder kungahus. Det var långsträckta byggnader avdelade med långsgående pelarrader, två eller flera.

Ganska snart tillfördes kyrkorummen bilder och symboler, som åskådliggjorde viktiga lärosatser. Gudstjänstordningen, liturgin, var vid denna tid redan fastlagd. Biskopens tron i absiden markerade Kristi närvaro. Vid altaret tjänstgjorde präster och diakoner. Mellan altaret och den gudstjänstfirande församlingen fanns läspulpeter för textläsningarna i mässan och tidebönera.

Den som vill uppleva en välbevarad basilika bör besöka Santa Sabina i Rom. (se bilden till vänster)

Olaus Petri kyrka har tydliga drag av basilikan: ett högt och brett mittskepp, sidoskepp avdelade av pelarrader, ljus från högt placerade fönster och en avrundad korabsid.

Ljusinsläppen hade redan från början stor betydelse. Man lade gärna kyrkan med koret i öster för att ljuset vid mässan på söndagsmorgonen, uppståndelsen ögonblick, skulle falla in genom korfönstren. Så ville man möta sin uppståndne Frälsare. Med samma tanke har man långt in i vår

egen tid begravt sina döda med fötterna mot öster för att de, när dombasunen ljuder skall kunna resa sig ur graven och se Kristi ansikte, som lyser som solens glans. Jag har ofta tänkt på detta när jag firat mässa längst in i vår kyrkas kor, där vi sitter i en halvcirkel i absiden. En solig morgon faller ljuset så vackert på den ljuvliga altarmålningen, som skildrar mötet mellan Maria Magdalena och Jesus bland blommorna utanför klippgraven.

År 1128 återvände nio tempelriddare från Jerusalem. De hade blivit utsända av den tidens mest ansedda andliga och politiska ledare S:t Bernhard av Clairvaux. Han var grundare av cistercienserorden, en reformrörelse med ett stort socialt hjälparbete men också med sitt kyrkobyggnadsprogram med meditativ enkelhet som ledstjärna. Enligt en teori lanserad av en fransk forskare Louis Charpentier var riddarnas uppgift dels att skydda de heliga platserna i Jerusalem dels att återfinna resterna av Salomos tempel och där göra uppmätningar. Vad som är sanning eller saga vet vi inte men vi kan konstatera att måtten från Salomos tempel finns inbyggda i många medeltida katedraler. Därför är det inte så förvånande att templet skulle kunna rymmas i Olaus Petri kyrka. Längden från glasväggen i väster fram till övre korttrappan, bredden mellan pelarraderna yttersidor och höjden från golvet upp till valven överensstämmer med de bibliska måtten. Kyrkorummets resning och olika byggnadsdetaljer bär klara cistercienserdrag t.ex. de halvpelare som stöder mittskeppets valv. Olaus Petri kyrkas kor har dessutom samma grundplan som det i Varnhem, vår nordligaste cistercienserkyrka, vilket i sin tur efterbildar koret i Clairvaux. Denna S:t Bernhards klosterkyrka demolerades under franska revolutionen, men nu finns den ju delvis bevarad här. S:t Bernhard försvarar alltså väl sin plats i vår kyrkas altarskåp.

Louis Charpentier menar att tempelriddarna till S:t Bernhard hemförde från Jerusalem viktiga dokument, som gav inspiration till uppförandet av dåtidens största kyrka i Cluny och hundratals katedraler i Europa av samma storlek som Notre Dame i Paris. De är ett slags väldiga ikoner, som får oss att uppleva det förlorade paradiset.

Våra kyrkbyggare, Axel Herman Hägg och Adolf Kjellström, studerade ingående under sina resor dessa byggnadsverk sprungna ur en stark gudslängtan och formade av konstruktörer och konstnärer av yppersta

slag. Jag anar deras fascination inför de medeltida mästerverken när jag betraktar en etsning, som hänger på väggen därhemma. Den är gjord av Axel Herman Hägg 1888 och föreställer katedralen i Burgos i norra Spanien.

Men när Hägg och Kjellström omsatte sina intryck och kunskaper till skapandet av Olaus Petri kyrka så stod det helt klart för dem, att de här inte skulle forma en höggotisk katedral utan ett församlingens hus, ett Domus ecclesiae, där man kunde vara tillsammans i tillbedjan inför sin Herre och Frälsare.

Därför är måtten här ganska modesta även om det blev stadens största kyrka. Men i detta mindre format förde man in de klassiska symboler, som katedralbyggarna använde för att stärka gudstjänstfirarnas upplevelse av ett möte med Gud, mitt ibland oss.

Själva byggnaden är en symbol. Grundformen antyder en gestalt - Kristus. Väggarerna omsluter oss, vi som är i Honom Det stora processionskorset, som ritades av Lars Eklund 1984, visar konturen av kyrkobyggnaden. I korsets mitt vilar ett rubinrött glas, som innesluter glasblåsarens andedräkt, en bild av människan nära Jesu heliga hjärta.

I den kristna arkitekturen finns två huvudtankar, som bestämmer kyrkobyggnadens form och funktion. Den ena kallar vi Via sacra. Det är den heliga vägen från dopet till evigheten. Vi är pilgrimer, på vandring i mässan, i kyrkorummet, genom livet. Den andra benämns Circumstantes och uttrycker att vi bildar en syskonring kring vår Herre, som är mitt ibland oss vid nattvardsbordet och varhelst två eller tre är församlade i hans namn.

Olaus Petri är en tydlig ”vägkyrka”. Rummet är i längdriktningen uppdelat i två delar. I högkoret tronar altaret omgivet av ett cirkelformat fundament och tolv pelare, som representerar Jesu tolv apostlar. Änglar böjer sig över altaret och uppe i valvet lyser Kristus konungens bild i glasmålningen. Cirkeln var i medeltidens symboltänkande en bild för himmelen.

Långhuset, den del, som vi först träder in i, har formen av en fyrkant. Med samma symbolspråk betecknar det den tillvaro vi lever i nu. Vi har ju fortfarande uttrycket ”från jordens fyra hörn”.

Vid ingången till kyrkan har dopfunten sin plats och erinrar om det kristna livets början och hur vi i mässan återknyter den goda relationen med Gud. Vi vandrar vidare mot Ordets zon. Där finns predikstolen varifrån gudsordet förkunnas. Från pelarkapitälerna blickar evangelisternas symbolbilder ner på oss. Uppe i koret närmar vi oss altaret, platsen dit bröd och vin bärs fram och Kristus ger sig själv åt oss. Närmare himmelen kan vi inte komma här i tiden.

Gunnar Weman, förutvarande ärkebiskop, för i sin doktorsavhandling med titeln: *Nutida gudstjänst och medeltida kyrkorum* ett resonemang, som även berör oss när vi firar vår gudstjänst i detta medeltidsinspirerade rum. Den viktigaste förändringen för att anpassa äldre kyrkointeriörer till en ny syn på mässans firande är att skapa ett fristående altare så att prästen står vänd mot församlingen (versus populum) under gudstjänsten. Därigenom markerar man att prästen är en bland gudstjänstdeltagarna. Tidigare då prästen firade mässan väsentligen vänd mot östra korväggen (ad orientem) uppfattades han, som en bro mellan folket och Gud.

Mässan är ett drama där hela församlingen är medagerande. När ett drama spelas på teatern är skådespelarna på scenen och publiken i salongen. Mellan dem är en ramp. När vi deltar i gudstjänstfirandet har vi alla rampen bakom oss. Att gestalta mässan är hela församlingens gemensamma uppgift och då måste vi i en så här stor kyrka sträva efter att de, som tjänstgör framme i koret kommer nära oss, som finns i bänkarna. Alla kan inte tilldelas specifika uppgifter i liturgin, men det är viktigt att kors- och ljusbärare, förebedjare, textläsare, kollektupptagare, sångare etc. representerar alla kategorier i församlingen: kvinnor, män, flickor och pojkar i olika åldrar.

Känslan av samhörighet förstärks också genom processioner genom kyrkan och kanske allra starkast när vi står i mellankoret och omsluter dem som delar ut nattvarden. Då är vi verkligen *circum stantes*, de heligas gemenskap runt det himmelska sakramentet

När jag kommer till Olaus Petri kyrka vill jag först stanna i det intima förrummet, som vi benämner paradiset. Sedan öppnar sig det mäktiga kyrkorummet för mig. Jag hör i mitt inre poeten Tranströmers röst:

*”En ängel utan ansikte omfamnade dig
och viskade genom hela kroppen:
Skäms inte för att du är människa. Var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv efter valv oändligt
Du blir aldrig färdig och det är som det skall”*
(Ur Romerska bågar)

Mittgångens mjuka matta inbjuder till en vandring längs pelarraderna med sina konstfulla kapitäl, stigningen upp mot koret med varma färger i väggarna och guldblänk från altarskåpet. Här känner jag att Guds ande vilar och jag vill utbrista likt Mats i Himlaspelets slutscen: ” *Gud, jag är ju hemma!*”